

Ryabukha I. M.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT NOTION IN MARITIME EDUCATION
AND TRAINING AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

The article deals with the problem of implementation of sustainable development ideas into maritime education and training at the edge of XX-XXI centuries. Scientific and technical progress made it possible for mankind to utilize natural resources unlimitedly, and constant aspiration for economical growth as well as constant increase of population converted mankind-environment interaction into exploitation of environment by humans. Shipping industry directly influences sustainable environment of mankind. From economic point of view it guaranties world trade through transporting 80% of cargoes: from social point of view maritime industry provides 10 million of people with jobs: and for sure it has great impact onto environment. All these factors greatly affects evolution of developing countries, Ukraine is among them.

It was established that the notion of sustainable development has three basic elements: protection of environment, economic growth and social equality. Correlation of these three elements, their ratio, which has been changing during development of mankind, should be the object of research as economic activity should be tailored to the development of humanity, taking into account restrictions provided by environmental problems.

It was found out that almost all objectives of maritime education and training sustainable development were defined and discussed at the political level but implementation of these objectives is being done very slowly. Moreover underdevelopment of cultural and value preconditions prevents effective implementation of these objectives.

There was made a conclusion that the key aspect for reorientation of maritime education and training to sustainable maritime development should be revision of curriculum by educational establishments. The process of curriculum drafting should be based on the idea that it must provide students with skills and knowledge essential for obtaining respective qualification and gaining necessary competencies. Besides, curriculum has to reflect correlation between objectives of sustainable development and indicate the ways of attaining these objectives.

Key words: maritime education, sustainable development, curriculum, maritime educational establishment, competency, International Maritime Organization, shipping industry.

Дата надходження статті: «28» вересня 2018 р.

УДК 373.5.016:811.161.2(477.7)«1920/1938»(043.3)

Сушко В. В.*

**УКРАЇНІЗАЦІЯ ШКІЛ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1920–1928 РОКАХ:
ДЕКОНСТРУКТИВНІ Й КОНСТРУКТИВНІ ЧИННИКИ**

У статті висвітлено умови українізації національної школи в 1920-х роках в південному регіоні України. Розкрито змістове наповнення поняття «українізація», що визначено автором як процес запровадження в школах викладання навчальних дисциплін українською мовою. Виокремлено нормативно-правові акти Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету 1920–1923 років, згідно із якими українська мова запроваджувалася в школах по всій території УСРР як викладова й вводилася для обов'язкового вивчення як навчальна дисципліна. Доведено, що скрутне фінансове становище в країні (по завершенні громадянської війни), зруйнованість багатьох шкіл та антисанітарний стан приміщень не тільки гальмували повноцінну реалізацію освітнього процесу, а й обумовили необхідність укладання угод між державними виконавчими органами влади та населенням про утримання шкіл за рахунок заможних селян, відомств, промислових підприємств і радянських установ за кошти громадських і приватних організацій. Проте діти й молодь із найбільшого населення забезпечувалися правом безплатного навчання в школі. Висвітлено загальні проблеми організації

*© Сушко В. В.

шкільництва на Одещині, Миколаївщині та Херсонщині. Наведено дані про поліетнічність Одеської губернії згідно з інформацією перепису населення за 1920 рік; національний склад в Одеській, Миколаївській та Херсонській округах; розподіл трудшкіл в округах Півдня України за мовою викладання; кількість учителів, які знали українську мову й могли викладати нею в школах. Досліджено, що вчителі шкіл Соцвиху та Профосу Херсонської округи і Голопристанського району вивчали українську мову як самостійно, так і в гуртковій роботі секцій лікнепу. Визначено деконструктивні та конструктивні чинники, які впливали на процес українізації школи в південному регіоні України в 1920-х роках.

Ключові слова: українізація освітнього процесу, деконструктивні й конструктивні чинники, угоди про утримання шкіл, шкільна мережа, Південь України, етнічний склад населення, національна школа, шкільництво.

Новий погляд науковців на історію вітчизняної шкільної справи в ХХ столітті обумовлюється модернізацією сучасної освітньої галузі України. Звернення до досвіду реформування національної освіти та розбудови української школи надає можливість використовувати здобутки педагогічної думки для осучаснення й модернізації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. В умовах сьогодення дослідження основних тенденцій у становленні й розвитку національної освіти під час процесу українізації в 20 роках ХХ століття в Україні набувають особливої значущості.

Питання запровадження української мови в школах України в цей період висвітлено в працях Л. Березівської, В. Борисова, А. Боровика, В. Кузьменка, Т. Куліш, С. Кульчицького, І. Лікарчука, І. Лопушинського, О. Мушки, Л. Потапової, В. Стремечкої, А. Сурового, С. Чернявської та ін. Однак недостатньо повне висвітлення питання запровадження української мови як викладової в закладах загальної середньої освіти на регіональному рівні в зазначених наукових розвідках унеможлиблює формування цілісного уявлення про стан українізації освітнього процесу національної школи південного регіону України означеного періоду.

Отже, проблема розбудови національної школи в контексті українізації освітнього процесу в 1920–1928 роках залишається актуальною й обумовила вибір теми нашої статті.

Метою статті є висвітлення процесу українізації освітніх закладів на Півдні України в зазначений період.

Поняття «українізація» у виданні Народного комісаріату освіти України «Народня освіта на Вкраїні» (1924) трактується як «...заведення в школах викладання рідною українською мовою...» [8, с. 47].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови (2001) термін «українізація» визначається, як «процес впровадження української культури, мови, звичаїв» [2, с. 1291].

У Словнику-довіднику з історії України (2010) знаходимо тлумачення поняття «українізація», як процесу «...відродження соціально-політичного, економічного, духовного життя України на принципах національної ідеї...» [14, с. 174].

В Енциклопедії «Українська мова» (2011) процес українізації розглядається як «розширення функцій української мови, упровадження її до офіційного вжитку в державних, політичних, громадських і культурно-освітніх установах у 20-х роках ХХ століття на території УСРР...» [13, с. 363].

Отже, поняття «українізація» в освітній галузі можна визначити, як процес запровадження в школах викладання навчальних дисциплін українською мовою.

Розвиток національної освітньої галузі в Україні на початку 20-х років ХХ століття проходив у складних соціально-економічних умовах. По завершенні громадянської війни панував голод, багато дітей залишилося сиротами, не вистачало педагогічних кадрів. Забезпечення учнів і вчителів українськомовною навчально-методичною

літературою було на недостатньому рівні. Виникали непорозуміння з населенням: не всі хотіли вивчати українську мову. Багато приміщень, де могли проводитися заняття, були в антисанітарному стані, а деякі школи – узагалі зруйновані. Означені деконструктивні чинники гальмували розбудову національної школи.

Не зважаючи на вище зазначені труднощі, центральний радянський і республіканський уряди приділяли значну увагу розбудові освітньої галузі в Україні, зокрема українізації шкіл.

Початком офіційної українізації освітніх закладів на Півдні України з 1920 року стало видання Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВУЦВК) відповідних нормативно-правових актів. У декреті «Про застосування в усіх установах української мови на рівні з великоросійською» від 21 лютого 1920 року йшлося про те, що українська мова, як і російська, повинна запроваджуватися «...на всій території Української СРР, в усіх громадських і військових установах...» [4, арк. 129].

Наркомпрос згідно із прийнятою 21 вересня 1920 року Радою Народних Комісарів (РНК) УСРР постановою «Про введення української мови в школах і радянських установах» був зобов'язаний «...терміново розробити план широкого розвитку виховних та освітніх установ усіх ступенів і розрядів з українською мовою викладання» і запровадити обов'язкове вивчення «...української мови в усіх навчально-виховних установах з українською мовою викладання» [10, арк. 128]. Державне видавництво відповідно до вищезгаданої постанови мало завдання «...потурбуватися про видання, узгодивши з Наркомпросом, достатньої кількості навчальних посібників українською мовою» [там само].

Декрет «Про заходи у справі українізації шкільно-виховальних і культурно-освітніх установ» від 27 липня 1923 року було прийнято РНК УСРР для завершення ухвалених радянською владою заходів «у справі забезпечення українському народові виховання й навчання його рідною мовою й для найширшого розвитку національно-культурних форм його життя – мови, літератури й мистецтва...» й закінчення «переведення установ соціального виховання на українську мову протягом двох ближчих шкільних років» [5, арк. 117]. Згідно зі зазначеним декретом Наркомос повинен був вжити такі заходи:

- забезпечити навчальні заклади педагогічними кадрами, які б володіли українською мовою;
- створити сприятливі умови для підготовки вчителів, які ще не володіли українською мовою;
- запровадити українську мову й українознавство як обов'язкові навчальні дисципліни для вивчення в неукраїнізованих школах;
- забезпечити всі установи «соціального виховання» необхідною кількістю шкільних підручників і дитячої літератури українською мовою [5, арк. 117, 118].

У зверненні Одеського губвиконкому до всього сільського населення губернії, опублікованому в газеті «Одесские известия» за 15 квітня 1923 року, зазначалося, що селяни одностайно відгукнулися на заклик допомогти освіті. У той же час не всі угоди про утримання селянами шкіл виконувались у повному обсязі, особливо під кінець навчального року. Як наслідок, учителі не отримували свою заробітну плату, бідували, шукали іншу роботу, що загрожувало шкільній справі, а село залишалося в «п'їтмі невігластва...». У таких умовах Губвиконком вимушений був знову звернутися до селянства з проханням не залишати взяті на себе зобов'язання допомогти школі, щоб жодна з них не закрилася, учителі не голодували і не шукали інших місць для заробітку [9].

Означені заходи Т. Куліш, пояснює тим, що радянське суспільство мало бути освіченим для того, щоб стати зразком нового ладу, щоб збільшувати виробничий потенціал і міць держави, адже «освіта надавала чудові можливості прищеплювати

новим поколінням радянські цінності» [7, с. 64].

Згідно з даними перепису населення 1920-го року, національний склад в Одесі мав такі показники: українців – 12455 осіб (3%); росіян – 191866 (45%); поляків – 13391; євреїв – 190135; німців – 4718; болгар – 778; греків – 2834; молдован – 157; інших та невідомих – 11497; усього – 427831. В Одеській окрузі: українців – 188861 (20 %); росіян – 329001 (35 %); поляків – 14819; євреїв – 220122; німців – 78546; болгар – 21187; греків – 5982; молдован – 79182; інших та невідомих – 13156; усього – 950856 [12, арк. 142].

С. Палій указує, що в 1924–1925 навчальному році в Одесі налічувалася 61 школа, у селах Одеської округи було 413 шкіл [11, с. 10, 11].

Необхідність «зміцнення обслуговування українського населення школою з викладанням рідною мовою» [11, с. 11] обумовлювалася не тільки переважанням у місті російськомовних шкіл, а на селі – українськомовних, також і статистичними відомостями про стан установ Соцвиху, Політпросвіти, Профосу Одеського губернського відділу народної освіти (жовтень 1922 року – січень 1924 року). Згідно із зазначеними відомостями, в Одеській окрузі було 178 учителів, які знали українську мову й могли викладати на ній, майже всі (177) могли викладати письмо та читання в початковій школі і лише 34 з них могли викладати інші дисципліни [12, арк. 141].

У виписі з протоколу засідання президії Одеського Губвиконкому від 25 грудня 1924 року «Про стан початкових шкіл Одещини» йдеться про те, що Губвиконкомом та Окрвиконкоми мали завдання «планового поширення та розвитку шкільної мережі» [3, арк. 115] та «...закінчити процес українізації тих шкіл (як 4-річних, так і 7-річних)», які було українізовано частково [там само, арк. 116]. До того ж у 1924–1925 навчальному році перед Губвиконкомом Одещини також ставилося завдання покращити забезпечення шкіл радянськими підручниками, з яких переважна більшість мала бути українськомовними [там само].

На Одещині також функціонували й трудові школи.

У «Відомостях про розподіл трудшкіл в окрузі Одеської губернії» зазначено, що на 1 січня 1924 року в Одеській окрузі українських шкіл налічувалося 13, що українізувалися – 104, російських – 92, німецьких – 76, єврейських – 4, болгарських – 8, молдовських – 31, невідомо яких конкретно – 69, всього – 397 [12, арк. 140]. Відповідно до «Відомостей про національний склад учнів трудшкіл в округах Одеської губернії» на перше січня 1924 року в Одеській окрузі українців навчалось 10561 учень; росіян – 2360; німців – 5873; євреїв – 1523; болгар – 759; молдован – 2756; невідомо – 6399; інші – 338; всього – 30569 [там само, арк. 139].

Проте вже в 1927–1928 н. р. у місті Одесі функціонувало 72 школи, де навчалось вже 28689 учнів. За національною ознакою та за мовою викладання школи мали такий склад: українських – 23, російських – 27, німецьких – 2, єврейських – 15, польських – 2, болгарських – 0, молдовських – 0, грецьких – 1, вірменських – 1, татарських – 1 [11, с. 11].

У селах Одеської округи в означений період кількість шкіл збільшилася до 551 й охоплювала навчанням вже 44224 учні. За національною ознакою школи мали такий склад: українських – 414; російських – 15; німецьких – 85 (з них – 4 мішані); єврейських – 22; польських – 0; болгарських – 12 (з них – 2 мішані); молдовських – 6 (з них – 2 мішані); грецьких – 0, вірменських – 0, татарських – 0 [там само].

У Миколаївській окрузі (згідно з даними перепису 1920 р.) населення мало такий склад: українців – 209303 (49 %), росіян – 133462 (31 %), поляків – 3065, євреїв – 48614, німців – 19243, болгар – 1733, греків – 5, молдован – 10869, усього – 426294 [12, арк. 142].

Відповідно до відомостей про розподіл трудшкіл в округах Одеської губернії за мовою викладання в Миколаївській окрузі на 1 січня 1924 року функціонувало всього 238 шкіл, де навчалось 21423 учні. За національною ознакою та за мовою викладання школи мали такий склад: українських – 61 школа; що українізуються – 64; російських – 93; німецьких – 12; єврейських – 6; польських – 1; вірменських –

1 [12, арк. 140]. Етнічний склад учнів у цих школах відповідно до «Відомостей про національний склад учнів трудшкіл в округах Одеської губернії» на перше січня 1924 року був таким: українців – 13000; росіян – 5821; німців – 1089; євреїв – 1422; поляків – 78; вірмен – 13 [там само, арк. 139].

Згідно зі статистичними відомостями про стан установ Соцвиху, Політпросвіти, Профосу Одеського губернського відділу народної освіти (жовтень 1922 року – січень 1924 року) в Миколаївській окрузі було 75 вчителів, які знали українську мову (всі вони могли бути вчителями початкової школи), з них – 38 могли викладати інші дисципліни [12, арк. 141].

У Херсонській окрузі, відповідно до перепису населення 1920 року, проживало 547464 особи. Національний склад населення був таким: українців – 410881 (75 %); росіян – 56768 (10 %); поляків – 3292; євреїв – 47269; німців – 10289; болгар – 31; греків – 320; молдован – 105; інших та невідомих – 18509 [12, арк. 142].

У Херсонській окрузі на 1 січня 1924 року функціонувало 328 трудових шкіл, у яких навчалось 27169 учнів. За національною ознакою та за мовою викладання школи розподілялися так: українських – 102; що українізуються – 146; російських – 41; німецьких – 27; єврейських – 9; польських – 3; усього – 328 [12, арк. 140]. Відповідно до «Відомостей про національний склад учнів трудшкіл в округах Одеської губернії» етнічний склад учнів у цих школах на 1 січня 1924 року був таким: українців – 18226; росіяни – 7386; німців – 1362; євреїв – 2747; поляків – 219; інші – 229 [там само, арк. 139].

В анкетах за 1926 рік для обстеження стану українізації вчителів трудових шкіл Соцвиху та Профосу Херсонської округи, зокрема Голопристанського району, у селах Очаківське, Пам'ятне, Чулаківка опитані педагоги зазначали, що вони працюють в українізованих школах, більшість вільно володіла українською мовою. Вивчення української мови відбувалось як самостійно, так і в гуртковій роботі секцій лікнепу. Учителі були обізнані з творами українських класиків: В. Винниченка, Л. Глібова, І. Котляревського, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка та ін. У той же час із підручниками з українського правопису, історії української літератури, українознавства, географії України були ознайомлені не всі [1].

Як бачимо, на процес українізації національного шкільництва на Півдні України у 1920–1928 роках впливали різні чинники (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники впливу на процес українізації національного шкільництва на Півдні України в 1920–1928 роках

Деконструктивні чинники українізації шкіл	Конструктивні чинники українізації шкіл
1	2
Осиротілість дітей	Забезпечення права безплатного користування школою; створення культустанов для найбіднішого населення
нестача педагогічних кадрів	заходи Наркомосу щодо забезпечення навчальних закладів українськомовними педагогічними кадрами з метою створення сприятливих умов для розповсюдження української мови серед учительського загалу; самоосвіта вчителів
недостатнє забезпечення учнів і вчителів українськомовною навчально-методичною літературою	- заходи Наркомосу, Держвидаву, щодо забезпечення освітнього процесу в закладах Соцвиху достатньою кількістю навчальних посібників, підручників, шкільних порадників і дитячої літератури українською мовою
багатоетнічний склад населення південного регіону України	- запровадження викладання українською мовою навчальних дисциплін у школах по всій території УСРР;

Продовження табл.1

1	2
небажання населення вивчати українську мову	- уведення для обов'язкового вивчення навчальної дисципліни «Української мова» (навіть у неукраїнізованих школах)
зруйнованість і антисанітарний стан приміщень для занять	- укладання державними установами (Губвиконкомом і Окрвиконкомом) договорів з населенням про утримання шкіл за рахунок селянського населення, за рахунок відомств, промислових підприємств і радянських установ, за кошти громадських і приватних організацій

Джерела: [1; 4; 5; 6; 9; 10].

Таким чином, переважання серед інших національностей російськомовного населення в містах, а українськомовного - на селі обумовило більшу масштабність процесу українізації в сільських навчальних закладах, адже однією з головних умов переведення навчання на українську мову викладання була наявність відповідного національного контингенту на Півдні України.

Предметом подальших наукових розвідок можуть бути питання розбудови національної школи в південному регіоні України у 1930 – 1938 роках.

Література:

1. Анкета для обстеження стану українізації вчителів шкіл Соцвиху та Профосу Херсонської округи. 15 листопада 1926 р. *Державний архів Херсонської області (ДАХО)*. Ф. 466. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 2, 3, 4, 8.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Випис з протоколу Ч 59 засідання Президії Губвиконкому Одещини від 25 грудня 1924 р. *ДАХО*. Ф. 414. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 115, 116.
4. Декрет Всеукраїнського Центрального Исполнительного Комитета «О применении во всех учреждениях украинского языка на равне с великоросским». 21 февраля 1920 г. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*. Ф. 413 Оп. 1. Спр. 1. Арк. 129.
5. Декрет Ради Народних Комісарів УСРР «Про заходи в справі українізації шкільно-виховальних і культурно-освітніх установ». 27 липня 1923р. *ЦДАВО України*. Ф. 413 Оп. 1. Спр. 1. Арк. 117-120.
6. К уездному с'езду работников просвещения. Херсонский коммунары. 1922. 5 окт. (№ 198). С. 1.
7. Куліш Т. Українізація шкільної освіти в період національного відродження 20-х років ХХ ст.: причини, проблеми, шляхи реалізації. *Історико-педагогічний альманах*. 2010. Вип. 2. С. 64-67.
8. Народня освіта на Вкраїні. Видання Наркомосу УСРР. Харків: Червоний шлях, 1924. 198 с.
9. От Губисполкома «Ко всему крестьянскому населению Одесской губернии». *ДАХО*. Ф. 414. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 114.
10. Постановление Совета Народных Комиссаров УССР «О введении украинского языка в школах и советских учреждениях». 21 сентября 1920 г. *ЦДАВО України*. Ф. 413 Оп. 1. Спр. 1. Арк. 128.
11. С. Палій. Три роки загального навчання на Одещині. Бюлетень Одеської округової інспектури народної освіти. 1928. Травень. (№ 1). С. 10-23.
12. Статистические сведения о состоянии учреждений Соцвоса, Политпросвета, Профобра Одесского губернского отдела народного образования. Октябрь 1922 – январь 1924 г. *Державний архів Одеської області (ДАОО)*. Ф. 150. Оп. 1. Спр. 232. 145 арк.
13. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. Київ: Майстер-клас, 2011. 400 с.
14. Яцюк М. В., Жванко Л. М., Рябченко О. Л., Фесенко Г. Г. Історія України: словник-довідник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Яцюка. Харків: ХНАМГ, 2010. 247 с.

Sushko V. V.

UKRAINIZATION OF SCHOOLS IN THE SOUTH OF UKRAINE
IN 1920-1928: DESTRUCTIVE AND CONSTRUCTIVE FACTORS

The article reveals the conditions for Ukrainization of an ethnic school in 1920s in the Southern region of Ukraine. The substantive content of the term «Ukrainization» is revealed and defined by the author as the process of introducing teaching of educational disciplines in the Ukrainian language at schools. The regulatory acts of the All-Ukrainian Central Executive Committee of 1920-1923, stating that the Ukrainian language was introduced in schools throughout the UkrSSR as the language of teaching and compulsory discipline were drafted. It is proved that a difficult financial situation in the country not only slowed down the adequate implementation of educational process, but necessitated conclusion of the agreements between the state executive bodies and population for maintenance of schools at the expense of prosperous peasants, authorities, industrial enterprises and soviet institutions by using the funds of public and private organizations. However, the right to free education was guaranteed to children and youth from among the poorest population. The data on polyethnicity of Odesa governorate according to the population census for 1920, ethnic composition in Odesa, Mykolaiv and Kherson districts, distribution of labor schools in Southern Ukrainian districts by the language of teaching, number of teachers who knew and could teach the Ukrainian language in schools is demonstrated. It was found out that the teachers of schools of social and professional education of Kherson and Hola Prystan districts learned the Ukrainian language both individually and in groups of the likbez (eradication of illiteracy) sections. Constructive and destructive factors that influenced the process of Ukrainization of schools in the Southern region of Ukraine in 1920s are determined.

Key words: Ukrainization of educational process, destructive and constructive factors, agreements for maintenance of schools, school network, the South of Ukraine, ethnic composition of population, national school, schooling.

Дата надходження статті: «05» вересня 2018 р.

УДК 37.091.12:005.963 (477.7)

Чух Г. П.*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ВЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано необхідність ретроспективного аналізу процесу підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: історико-педагогічні дослідження системи національної післядипломної освіти сприяють віднайденню способів підвищення її ефективності. Наголошено, що такі дослідження дають можливість констатувати низку закономірностей розвитку, позитивні чинники й недоліки в організації процесу підвищення кваліфікації, у тому числі й учителів філологічних дисциплін, характерні особливості функціонування, можливості й перспективи модернізації. Звернуто увагу на необхідність застосування наявних періодизацій педагогічної думки для розв'язання означеної проблеми з урахуванням регіонального виміру розвитку післядипломної освіти вчителів філологічних дисциплін у південних областях України. Здійснено аналіз історико-педагогічних пошуків щодо періодизації розвитку післядипломної педагогічної освіти, окреслено аргументацію авторської періодизації цього процесу. Зазначено, що періодизація досліджуваного процесу є засобом пізнання історичної дійсності, який слугує аналізу й упорядкуванню матеріалу. Обстоюється позиція про те, що на процес становлення й розвитку вказаної галузі освіти в південних областях України, окрім загальнодержавних чинників, впливали й регіональні фактори, що визначають особливості південного регіону. Схарактеризовано кожен з визначених періодів на основі таких критеріїв: нормативно-правові документи щодо розвитку післядипломної педагогічної освіти, зміст, форми й методи роботи з учителями філологічних дисциплін.

*© Чух Г. П.